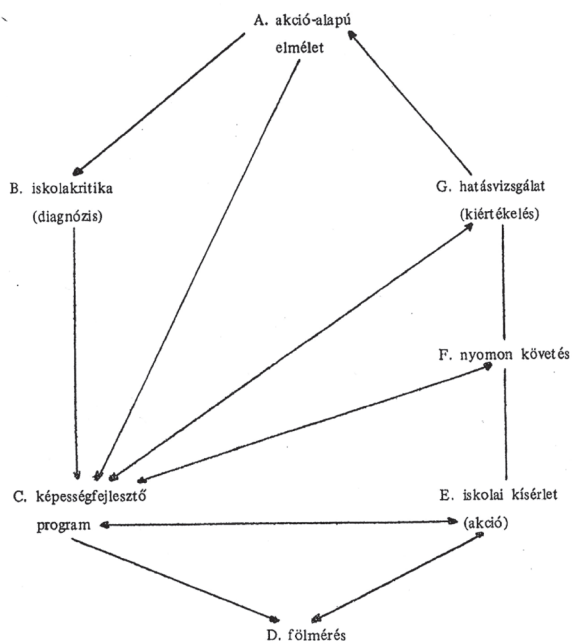

A taneszközökről való gondolkodás változásai a Zsolnai-programokban

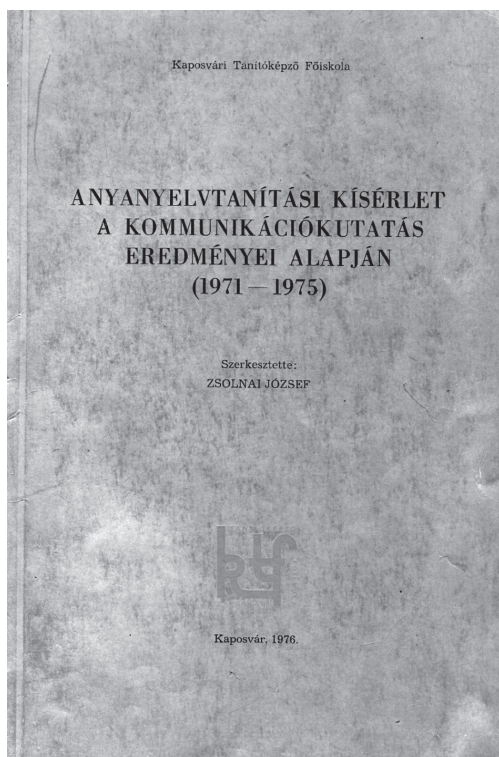
Zsolnai József nevéhez három közoktatási program köthető:
a Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program (NYIK);
az Értékközvetítő és képességfejlesztő program (ÉKP);
a tudománypedagógia programja (KGYTK). „Az olvasás,
a szövegértés és az internet pedagógiai tartalékainak feltárását”
célzó kutatást lezárni már nem tudta, mert betegsége elhatalmasodott
rajta. Ennek programmá szervezése tanítványai és munkatársai
feladata lesz.

Az első három program akciókutatás eredményeként született. Az akciókutatás lényege az, hogy egy tetszőleges pedagógiai problémaosztályt tapogatózó kísérletezéssel, akciókörben kíván megoldani. Az 1. ábrán látható körfolyamat mutatja be ennek modelljét.

1. ábra. A képesség- és tehetség
tás metodológiája (Vágó, Baláz,
1990, 6. o.)

* Elhangzott A palatáblától a Zsolnai-tankönyvekig című szimpóziumon. Törökbálint, 2012. október 8.

2. ábra. Anyanyelvtanítási kísérlet a kommunikációkutatás eredményei alapján (1971–1975) (Zsolnai, 1976)

viszont átfogó kiértékelésre van szükség, amely módosíthatja az újrainduló körfolyamatokban az akciótervet, a curriculum (a tananyag, a taneszközök, a módszerek, munkaformák) valamely elemeit (Zsolnai, 2002).

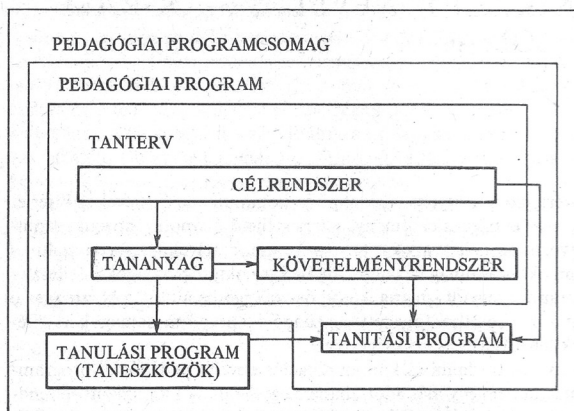
Zsolnai József első akciókutatása a NYIK volt, 1971-ben kezdte Kaposvárott a Tanítóképzőben, egy 12 éves fejlesztés során született meg a tantárgyi program. A különféle nyelvhasználati tevékenységeket (például helyesejtés, helyesírás, szövegalkotás szóban és írásban, olvasás, önművelés, versmondás) a kommunikációkutatás eredményeire építve integrálta, kereste és leírta a leghatékonyabb tanítási módokat, amelyek biztosítják az alkotás lehetőségét, a hátránykompenzálást, az önművelési technikák tanulását.

Végeredményként összeállt a pedagógiai programcsomag (tanterv, taneszközök, pedagógiai kézikönyvek = tanítási programok), amely több évfolyamon, nagy számú mintán kipróbálva, sokszoros korrekció során került véglegesítésre (Zsolnai, 1991, 6. o.).

A NYIK-kutatás első négy évében Zsolnai József álláspontja az volt, hogy a kísérleti osztályokban fiatal pedagógusok tanítsanak, akik kezdők, és egyben a tanítványai, mert ők még nem rendelkeznek a hagyományos gyakorlaton alapuló beidegződésekkel, amelyek akadályozzák őket a sok tekintetben új felfogást tételező kísérleti tanításban. A kísérlet első időszakában a tanítók sem taneszközt, sem óravázlatot, sem tanmenetet nem kaptak. A tantervi tananyag, az ebből megszerkesztett tantervi háló, valamint egy feladattervező-feladatértékelő eljárás szabályozta munkájukat, ezek alapján kellett saját tanulásirányító praxisukat kialakítaniuk, amely a tanulók differenciált fejlesztését maximálisan megkövetelte.

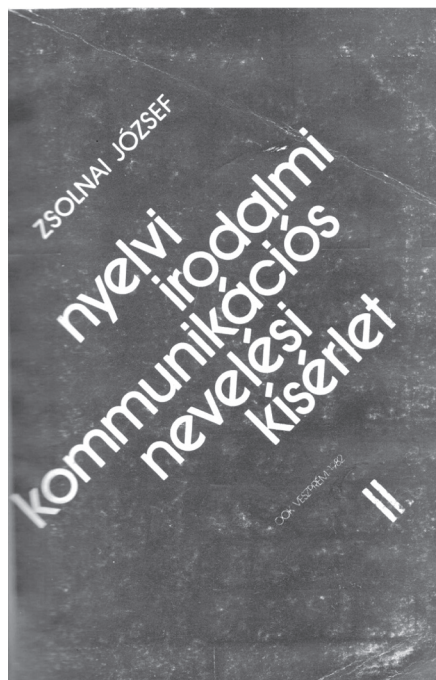
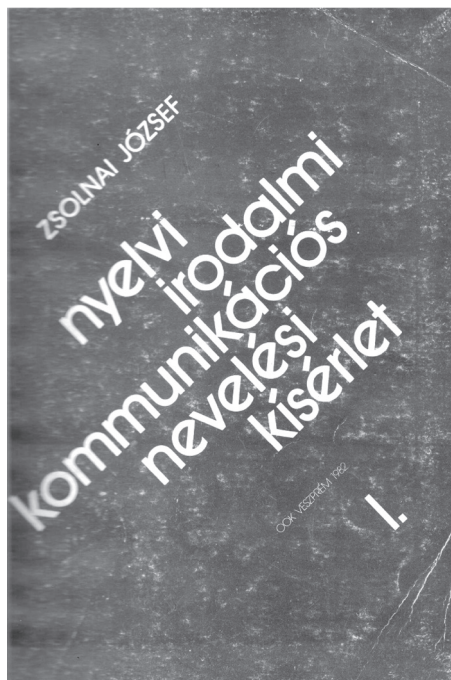
A kiindulópont a helyzetismeret és a helyzetelemzés. A helyzetelemzést akcióorientáltan, tehát problémacentrikusan kell elvégezni. Aztán meg kell találni az problémákra a megoldási javaslatot, amely rejtett vagy kimondott előfeltevéseken nyugszik. Az előfeltevések adják az akció-alapú elméletet. Az akciótervet nagyon szabatosan, pontosan kell leírni. Meg kell adni egyértelműen és részletesen a „hogyan?”-t. Ez szokott hiányozni a legtöbb pedagógiai akció esetében, így azok nem is ellenőrizhetők a kipróbálás során. Eztán következik az akció megvalósítása, valamint annak nyomon követése. A megvalósításba minden lehető módon be kell vonni a klienseket, tehát a résztvevőket: a gyerekeket, a diákokat, a tanárokat és az érintetteket: a szülőket, a családokat.

Az akció nyomon követésekor előnyösebb a puha módszereket alkalmazni, így például az interjúzást a pedagógusokkal, szülőkkel, tanulókkal stb., valamint a résztvevő-megfigyelést. A tudásmérés módszerei a nyomon követés fázisában nem sokra vezetnek, mert az adatok elfedik a valóságos problémákat. A körfolyamat zárásaként

3. ábra. A pedagógiai programcsomag szerkezete (Zsolnai, 1991, 6. o.)

Mivel nem tankönyvekből tanulták a gyerekek az anyanyelvet és az irodalmat, egy minimum 200 kötetes osztálykönyvtár állt rendelkezésre minden kísérleti osztályban, ezek helyettesítették az olvasókönyveket. Szépirodalomból (gyermek- és ifjúsági könyvek), ismeretterjesztő kötetekből, kézikönyvekből, szótárakból, lexikonokból, helyesírási szabályzatokból állt össze az osztálykönyvtár (Zsolnainé, 2002, 45–46. o.). Érdemes rápillantani az olvasmányokra – a ’70-es években járunk (Zsolnai, 1976, 33–34. o.):

4. ábra. Nyelvi – irodalmi – kommunikációs nevelési kísérlet I–II. Tanterv, taneszközök, tanítási segédletek (Zsolnai, 1982)

2. osztályos tantervrészlet 1973-ból

c) Szépirodalmi szövegek, témák és műfajok szerint

ca) Hol volt, hol nem volt... (Mesék)

caa) Prózai mesék:

Tréfás mese (magyar népmese); *A három kismalac és a farkas* (angol népmese); *A kakas és a róka* (orosz népmese); *Az oroszlán hálája* (afrikai népmese); Arany László: *Icinke-picinke*; *A kiskakas gyémánt fél-krajcárja*; Grimm: *A csuka büntetése* (Rónay György átdolgozása); Kányádi Sándor: *A kasza és a kapa*; Mészöly Miklós: *A pipiske és a fűszál*; *A tíz testvér*; *A torony meséje*; Milne: *Micimackó* (2. fejezet, részlet); Móra Ferenc: *A kéményseprő zsiráfok*; Páskándi Géza: *A Kályha és a Tűz*; Tolsztoj, A.: *A házikó*; *A kérkedő nyúl*; *A répa*; Tolsztoj, L.: *A három medve*; *A két jóbarát*; Zelk Zoltán: *A három nyúl*; *Páracska*.

cab) Verses mesék:

Móricz Zsigmond: *Iciri-piciri*; La Fontaine: *A holló meg a róka*; *Az oroszlán és az egér*.

cb) Gyermekélet

cba) Versek:

Goethe: *Vegyetek, gyerekek*; József Attila: *Altató*; Dalocska; *De szeretnék...*; Kassák Lajos: *Szomszéd néni*; *Testvérek*; *Köszöntő anyák napjára* (magyar népköltés); Kosztolányi Dezső: *Tanár az én apám*; Majakovszkij: *Mi legyek?*; Milne: *Zümmögő versike* (*A Micimackóból*); Nemes Nagy Ágnes: *Mi van a szobában?* (részlet); Petőfi Sándor: *Anyám tyúkja*; Arany Lacinak; Szabó Lőrinc: *Kicsi vagyok én*; *Vakáció előtt*; Weöres Sándor: *Altatódal*; *Csiribiri*; *Kezdődik az iskola*; *A tündér*; Zelk Zoltán: *Ákombákom*; *Este jó, este jó*.

cbb) Próza:

Janikovszky Éva: *Akár hiszed, akár nem*; József Attila: *Csoszogi, az öreg suszter*; Mészöly Miklós: *Vidám és szomorú*; Móricz Zsigmond: *Himes tojások*; Tolsztoj, L.: *A macskakölyök*.

cc) Természet

cca) Versek:

ccaa) Mondókák:

Süss föl, nap!; *Ess eső ess!*; A hét napjai

ccab) Találós kérdések:

Válogatás Kresz Mária *Négy testvér egymást kergeti* című kötetéből.

ccac) Gyermekversek:

Csanádi Imre: *Ficánkoló*; *Hónap-soroló*; *Május-dicsérő*; *Naphívogató*; *Négy testvér*; Csoóri Sándor: *Esti párbeszéd*; *Fut a kicsi felhő* (lengyel népköltés); József Attila: *Kertész leszek*; Kassák Lajos: *A vadászó csiga*; Kormos István: *Almafa*; Kosztolányi Dezső: *Jaj, az estét úgy szeretem*; Majakovszkij: *Mi a jó és mi a rossz?*; Milne: *A szél hova fut*; Nemes Nagy Ágnes: *Hősesben*; *Mit beszél a tengelice?*; Szorgalom; Pákolitz István:

Dió; Petőfi Sándor: A Nap; Szabó Lőrinc: Országos eső; Takáts Gyula: Dorombol a Hold; Összetört a csiga háza; Weöres Sándor: Paripám csodaszép pejkó!

ccb) Próza

Csukás István: *A téli tücsök meséi* (1. fejezet); Csarusin: *A veréb*; Jókai Mór: *Ültess fát!*; Krúdy Gulya: *Pörpatvar a cin-késsel*; Móra Ferenc: *A világ vándora*; Szász Imre: *Kisanna Erdőországban* (részlet); Tolsztoj, L.: *A kismadár; A tűzoltó kutyák*; Tordon Ákos: *A kismadár kertje*; Zelk Zoltán: *A négy vándor*.

cd) Édes hazánk

cda) Versek:

Csanádi Imre: *Traktor; Új kenyér*; Illyés Gyula: *Mozdony*; József Attila: *Dolgozni csak...*; Kassák Lajos: *Biztató; Falusi kép*; Majtényi Erik: *Hid a Dunán*; Tamkó Siráto Károly: *Papírgyár*.

cdb) Próza:

Lestyán Sándor: *Muzsikál a Bükk* (részlet); Tüskés Tibor: *Magyarország* (részletek); Részletek publicisztikai írásokból.

ce) Ünnepejünk!

Kölcsey Ferenc: *Himnusz* 1–2. versszak.

A kutatás több megyére történő kiterjesztése (Tolna, Veszprém) megkövetelte a program eredményeként létrejött pedagógiai programcsomag leírását, megjelentetését. Szépe György, aki az anyanyelvi kutatásokat koordinálta, különösen szorgalmazta a részletes leírást.

A kísérletekbe belépő gyakorló pedagógusok átvehették az Országos Oktatástechnikai Központban, majd a Tankönyvkiadóban kifejlesztett és legyártott taneszközöket:

- az 1–8. évfolyamra 35-féle nyomtatott taneszköz készült el (munkáltató tankönyv, munkafüzet);
- 30-féle audiovizuális taneszköz kifejlesztése történt meg (gyorsolvasási transzparens-sorozat, versmondástanítás + transzparensorozat, tematikus zörejsorozat a szóbeli szövegalkotáshoz, diasorozat szóbeli szövegalkotáshoz, diasorozat nem verbális kommunikáció tanításához, nyelvtani transzparens-sorozat) (*Zsolnainé*, 2002, 154. o.).

Az egyes taneszközök – mivel nem minta alapján készültek – megoldandó fejlesztési problémaként kerültek megfogalmazásra a kutatás során. Zsolnai József kutatási-fejlesztési-innovációs probléma-tipológiájában találkozhatunk velük. Illusztrációképpen néhányat kiemelünk ezekből (*Zsolnai*, 1982, 137–138. o.).

„Problématipológia

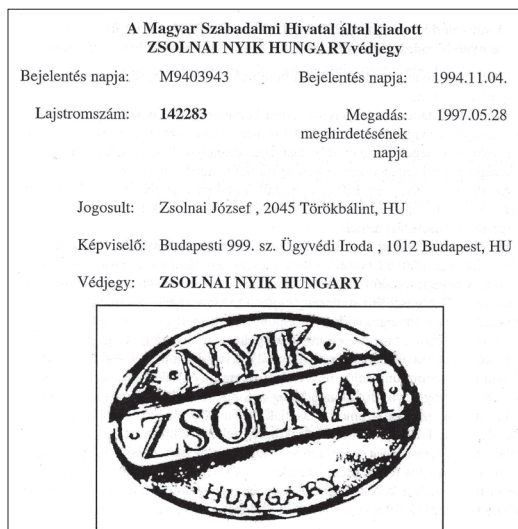
Pf TA (1): Párhuzamos olvasástanítási stratégia alkalmazása esetén hogyan kell külön globális és külön szintetikus olvasókönyvet úgy készíteni, hogy a kísérletünk írástanítása által meghatározott betűtanítási sorrend leképeződjön mindkét olvasókönyvben, amelyek emellett egymáshoz illeszkednek, munkáltatóak, továbbá a helyesejtés-tanulást is segítik?

- Pf TA (2): Hogyan kell 1. osztályosok számára az írástanuláshoz olyan vázolólapokat, ill. munkafüzetet tervezni, amely a Galperin-iskola értelmi cselekvések szakaszokénti elsajátításának elméletén alapszik?
- Pf TA (3): A feladatgyűjtemények a pedagógus által elvégeztetendő feladatok durva szerkezetét adják meg, vagy kidolgozott feladatmintákat tartalmaznak?
- Pf TA (4): Hatékonyak lehetnek-e a korai kisiskolás korban az anyanyelv tanulásához készített programozott tankönyvek?
- Pf TA (5): A kisiskolások személyközi kommunikációs és művelődési szokásainak fejlesztésében melyik taneszköztípusnak van elsődleges szerepe?
- Pf TA (6): Hogyan kell kisiskolásoknak olyan munkáltató irodalom tankönyvek tervezni, amely a tanulóknak esztétikailag értékes élményt nyújt, lehetőséget ad (rajzos) önkifejezésükre; irodalomelméleti ismereteket is közvetít és antológiászerű?
- Pf TA (7): Hogyan kell kisiskolásoknak olyan munkáltató olvasókönyvet tervezni, amely tágitja érdeklődési körüket, bevezeti őket az írott műfajok világába, és könyvismereti tudásukat bővíti, könyvtárhasználati szokásaikat mélyíti?
- Pf TA (8): Hogyan kell olyan AV-tan eszközt tervezni a kisiskolások versmondás-tanulásához, amely vizuális és auditív mintát egyaránt ad?
- Pf A (9): Hogyan kell olyan gyorsolvasás-transzparenst tervezni kisiskolásoknak, amely a helyesjés-tanulást is lehetővé teszi?"

Zsolnai József 1981-ben kezdett egy négy fős (pedagógusokból, pszichológusból és szociológusból álló) kutatócsoporttal az értékközvetítés és képességfejlesztés magyarországi lehetőségeinek vizsgálatához. Arra kereste a választ, hogy a kultúra teljessége, az értékek széles körének átszármatatása, valamint a képességek széles skálájának fejlesztése milyen módon és milyen mértékben lehetséges iskolai körülmények között a 7–18 éves tanulók körében.

A célkitűzésből adódóan a hagyományos iskolához képest jóval több tevékenység tanítására kellett megoldást találni. A tantervben az önismeret, a néprajz, a néptánc, a sakkolás, az antropológia, a virágkötészet éppúgy helyet kapott már kisiskolás korban, mint a bábozás és a színjátszás. A felsőbb évfolyamokban pedig megpróbálkoztunk a filozofálás, a gazdálkodás, a mozgóképkultúra, a vallásismeret, az informatika, a kézművesség tanításával.

Zsolnai József fenti, 1971 és 1994 között végzett akciókutatásai nemcsak azt eredményezték, hogy egy bárki által ellenőrizhető, új pedagógiai gyakorlat honosodott meg Magyarországon. Országosan 25 iskolában és Kolozsvárott folyik e szerint a program szerint az oktatás napjainkban is: e kutatások során kifejlesztésre került mintegy 200 tankönyv, 30 kézikönyv, 50 AV-eszköz, 40 szemléltető eszköz. A kutatás melléktermékeként mód nyílt a pedagógiai tudás újraértelmezésére és leírására is (Zsolnai, 2010).

5. ábra. NYIK védjegy (Zsolnainé, 2002, 214. o.)

MAGYAR SZABADALMI HIVATAL A védjegy lajstromszáma: 147 813
 Ügyszám: 96 02322
 Osztály: 16., 41.

VÉDJEGYLAJSTROM

Bejelentés napja: 1994. november 4.

Védjegyet megadó határozat kelte: 1997. december 2.

A védjegy:

(Ábrás)

A védjegyjogosult cégneve (neve), címe:
 Zsolnai József, 2045 Törökbalint
 Kazinczy F. u. 45.

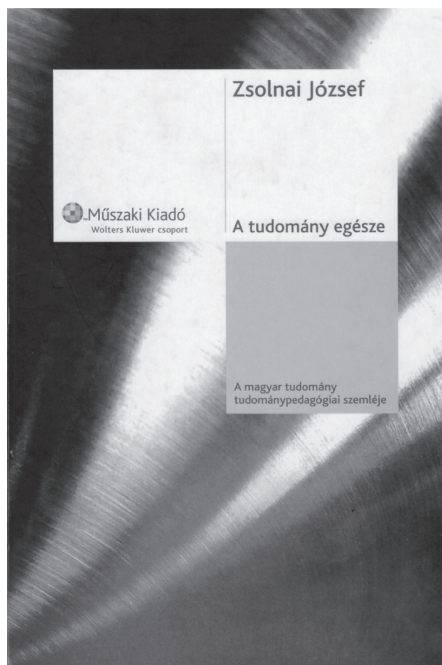
Tevékenységi köre: könyv- és zeneműkiadás, lapkiadás

A képviselő neve, címe:
 Budapesti 999. Sz. Ügyvédi Iroda, 1122 Budapest, Városmajor u. 30.

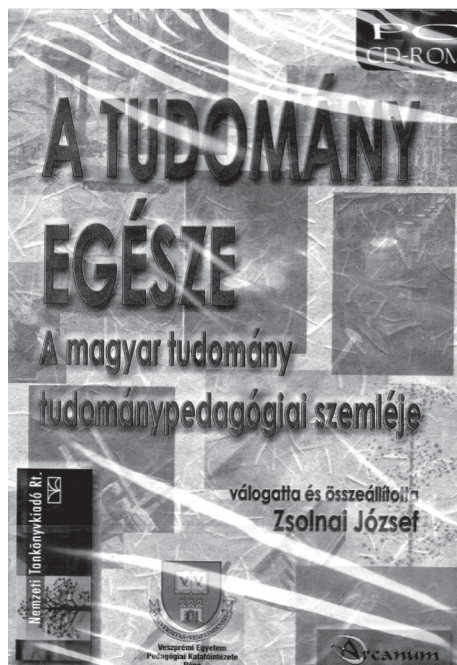
A fizetett díj összege: 20000.- Ft

Árujegyzék (termékek és szolgáltatások jegyzéke):
 16. osztály Papír és papírcikkek, karton és kartoncikkek, nyomtatványok,
 újságok és könyvek, könyvkötészetű cikkek, fényképek, papíri-
 pari cikkek, tanítási és oktatási eszközök, játékkártyák.
 41. osztály Nevelés és szórakozás

6. ábra. ÉKP védjegy (Kiss, 2002, 120. o.)

7. ábra. A tudomány egésze. A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje (Zsolnai, 2005a)

8. ábra. A tudomány egésze. A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje. CD-ROM (Zsolnai, 2005b)

Elkerülhetetlenné vált a programok (taneszközök) védjegyesítése (5. és 6. ábra). 1990 után elszabadult Magyarországon a tankönyvpiac; 200-nál is több kiadó jelentetett meg taneszközöket.

2004-ben Zsolnai József – Csermely Péter biokémikus biztatására – összefoglalta és a *Magyar Tudományban* publikálta tudománypedagógiai törekvéseinek azt a vonulatát, amely arról tájékoztat, hogy a gyermekek tudományos alkotó munkába való bevezetése már tíz éves kortól lehetséges. Mi a hozadéka ennek a tehetségigérettel foglalkozó tudományos diákköri munkának, amely Kutató Gyerekek Tudományos Konferenciája néven vált ismertté Magyarországon? Zsolnai József szerint az, hogy minden diákköri munkára vállalkozó általános iskolás elmondhatja magáról, hogy önként vállalva, könyvtárakban bújárkodva

tanári vagy szülői segítséggel képes 15–30 oldalas diákköri dolgozat, illetve kisebb volumenű kutatási beszámoló elkészítésére, annak előadására és megvitatására. A kihívás, a helytállás, a teljesítőképesség megszerettetése, a nemes önérvényesítő képesség vállalása a tét, s aki ilyen próbán fiatalon átesik, az meg tudja ítélni a tudományos alkotások erőfeszítést, akarati összpontosítást feltételező voltát. Az ilyen gyermek „egyre kritikusanban

2002-ben Zsolnai József körvonalazza az iskola iskolátlanításának szükségességét. Megítélése szerint e paradoxon feloldása mindenekelőtt a társadalom pedagogizálása révén kezdődhetne el. Ez pedig nem más, mint az évezredek során felhalmozódott pedagógiai tudás közkinccsé tétele a családok mint pedagógiai közösségek és mint iskolahasználók körében, valamint a valahova „beiskolázottak”, vagy önként tanulói szerepre vállalkozók körében. Családpedagógiákat és diákpedagógiákat kellene népszerűsíteni információs és kommunikációs rendszerek közbeiktatásával. Amíg az iskola patológias működése tabu, az iskola iskolátlanításának programja kivitelezhetetlen. Az iskolátlanított iskola is iskola, csak nem tanítóhely, hanem intenzív és professzionális tanulásra szakosodott hely.

kezdi nézni azt a leckefelmondó és leckét kikérdő, teszket kitöltető iskolai világot, amely csak a gyerekek repetitív képességére kíváncsi, de arra nem, hogy a fiatal diák mire lenne képes, ha az alkotás kihívásával és normáival szembesülhetne” (Zsolnai, 2005a, 25. o.).

A fentiekből kikövetkeztethető, hogy Zsolnai József tudománypedagógiai elgondolása és praxisa elfordul a tankönyvek világától. A tudomány világára, a teljes társadalmi alrendszerre figyel, így tudománypedagógiai programja kiterjed az alkotókra, a tudományos produktumok létrehozóira: az alkotó tevékenységre, azaz a kutatásra (ezért kell tanulmányozni és elsajátítani a kutatásmódszertanokat); a tudomány, a kutatás intézményeire, ahol akutatások folynak, és a kutatások eredményeire, amelyek tudományos szövegekben, publikációkban érhetők el. A tudománypedagógia olyan ismeretrendszer és szemléletmód, amely azt vallja, hogy a tudomány eredményeinek az iskolába emelésével bekövetkezhet a hagyományos osztály – tantárgy – tanóra rendszer radikális reformja. Tudománypedagógiai alapvetését 2005-ben *A tudomány egésze. A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje* című kötetében (Zsolnai, 2005a) és a hozzá készül CD-ben (Zsolnai, 2005b) foglalta össze.

Végezetül szeretném felidézni, hogy 2002-ben Zsolnai József körvonalazza az iskola iskolátlanításának szükségességét. Megítélése szerint e paradoxon feloldása mindenekelőtt a társadalom pedagogizálása révén kezdődhetne el. Ez pedig nem más, mint az évezredek során felhalmozódott pedagógiai tudás közkinccsé tétele a családok mint pedagógiai közösségek és mint iskolahasználók körében, valamint a valahova „beiskolázottak”, vagy önként tanulói szerepre vállalkozók körében. Családpedagógiákat és diákpedagógiákat kellene népszerűsíteni információs és kommunikációs rendszerek közbeiktatásával. Amíg az iskola patológias működése tabu, az iskola iskolátlanításának programja kivitelezhetetlen. Az iskolátlanított iskola is iskola, csak nem tanítóhely, hanem intenzív és professzionális tanulásra szakosodott hely. Megvalósításának feltételei

közt utolsóként kitér a tankönyvekre is: „legvégül szükséges feltétel még, hogy a médiák

által közvetített, valamint az iskola által tankönyvesített világokkal szemben a valóságos világnak legyen primátusa avégett, hogy a valóságra vonatkozó filozófiai, tudományos és művészi rangú és értékű problémaközelítések, megoldásválaszok prioritást kaphassanak a tanulási folyamatokban”. Zsolnai József (2002) szerint az információs társadalmat a pedagógia az iskola iskolátlánításával tudná humanizálni, gazdagítani.

Irodalomjegyzék

- Kiss Éva (2002): *Tizenkét tétel az Értékközvetítő és képességfejlesztő program innovációjáról*. VE TK Pedagógiai Kutatóintézete, Pápa.
- Vágó Irén, Balázs Éva és Kocsis Mihály (1990): *A képességfejlesztő program hatása és eredményei*. Budapest, Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Zsolnai József (1976, szerk.): *Anyanyelvtanítási kísérlet a kommunikációkutatás eredményei alapján (1971–1975)*. Kaposvár.
- Zsolnai József (1982): *Nyelvi – irodalmi – kommunikációs nevelési kísérlet I.* Tanterv, taneszközök, tanítási segédletek. OOK, Veszprém.
- Zsolnai József (1991): *A tanulás tervezése és irányítása a nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési programban*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Zsolnai József (2002): A pedagógia (tanulás – alkotás – nevelés – iskolázás) stratégiája a magyar információs társadalomban. In: *A tudás társadalma*. II. Stratégiakutató Intézet – Nemzeti Ifjúságkutató Intézet – Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft., Budapest.
- Zsolnai József (2005a): *A tudomány egésze. A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Zsolnai József (2005b): *A tudomány egésze. A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje*. Veszprémi Egyetem Pedagógiai Kutatóintézete, Pápa – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest – Arcanum, Pápa. CD-ROM.
- Zsolnai József (2010): *A pedagógia új rendszere címszavakban*. Pápa.
- Zsolnai Józsefné (2002): A Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program oktatáspolitikai kontextusa és hatástörténete (1971–2001). Veszprémi Egyetem Pedagógiai Kutatóintézete, Pápa.